

Секулярність і її виклики

КИРИЛО СТЕПАНЯН

30 ГРУДНЯ 2022

Значення секулярного переходу для сучасної культури було фундаментальне — проте, як і в кожному схожому випадку, амбівалентне. Сьогодні секулярність стає ґрунтом для діалектичного узгодження протиріч, слугуючи — в ідеалі — гарантом свободи самовизначення; а проте вона наповнюється катастрофічним потенціалом, щойно тяжіє до соціального дарвінізму, плекає не так поміркований агностицизм, як субститути релігії, виявляє відверту ворожість до традиційних організованих релігій і живить радикальні форми транс- і постгуманізму.

Фото: Stormseeker

Утім, навіть у глобалізованому західному світі ми так чи інак перебуваємо чи в тіні, чи в лоні християнської парадигми — та, ширше, авраамічної традиції. До секуляризації християнство стикалося насамперед із внутрішніми викликами, спокусами з боку «граду земного». Політизація Церкви сприяла постанню бюрократизованої ієрархії, що спокушалася претензією на обіймання універсальної влади. Зараз актуальні інші питання: попри явище чинного прозелітизму (яке добре ілюструє динаміка так званої пентекосталізації за периферією постхристиянського «першого світу»), ідеться скоріше про конкуренцію світоглядних і ціннісних парадигм, що розгортається на тлі зростання емпіричних знань, яке вже нереально ані досягнути, ані синтезувати.

Відійшовши від цілісної моделі «натуральної системи», наука утилітарно оптимізувала себе задля прискорення технологічного прогресу. Сокровенні («містичні») аспекти релігійності в цих умовах якщо й не заперечуються, то постають цариною непізнаного, недоступного обмеженому раціо та лабораторній верифікації й відтворенню. Проте вони органічно відкриті філософії, що досліджує фундаментальні онтологічні питання, та споглядальній містиці. З

огляду на відмінні функції умоглядного та емпіричного пізнання, це ніяк не має принижувати гідність жодної з царин; зрощування чи конфлікт між ними — це зайві явища, що розбалансують суспільну структуру.

Утім, навіть десакралізованій науковій парадигмі не чужий трепет перед складністю пізнаного, обширом непізнаного й загадкою непізнаного; значною мірою він відповідає переживанню «mysterium tremendum» у сакральній парадигмі. Діаметрально протилежні підходи (очевидною є прірва, до прикладу, між плодами діяльності Теяра де Шардена та саєнтологією) цілком природно співіснують і доповнюють один одного. Безліч учених аж ніяк не виявляє ворожості до релігії, ба більше, можна знайти чимало випадків, коли наукове пізнання лише підкріплює розпізнання досконаліших щаблів буття.

Складніша ситуація з так званим сцієнтизмом. Відмінний від науки, він, не висуваючи істотних доказів, проголошує «остаточні істини» в умоглядних царинах (заперечує «метафізику», елімінує фундаментальні проблеми «першопричин»), а вузькоспеціалізовану фактологію наукових дисциплін переймає для селективного добору аргументів. У картині світу, сконструйованій його засобами, онтологічний песимізм слугує тлом і підставою для месіанського самозвеличення. Тобто сцієнтизм — це ідеологія агресивного науково-технологічного прогресу, позбавленого стримувальних факторів, насамперед морально-етичних. Аби довільно перевизначати саму природу, людину, цивілізаційні цінності та пріоритети з позицій, які зсувають сучасність за межі базового гуманізму, прибічники цієї ідеології спираються на релятивізацію моралі чи й відвертий утилітарний імморалізм, який нібито вивільнить потенціал для експериментів.

Унаслідок такого підходу постала низка експансивних форм, засадничого ворожих до соціальної цілісності та традиційних організованих релігій. Наука навернулась спочатку до абстрагованого від «метафізики першопричин» деїзму, а згодом долучилась до становлення матеріалістичного атеїзму. Виразником першого став ранній позитивізм, що не соромився заснувати «Церкву Позитивізму», яка в центрі ставила людину й соціум: якщо католицизм свого часу називав італійський фашизм «статолатрією», тобто державницьким ідолопоклонством, то автентичний позитивізм можна описати як антропо- і соціолатрію. Атеїзм же, доходючи до войовничих форм, не так боровся зі зрощенням Церкви й держави, як знищував священство й сакральні будівлі, розутілював саму ідею трансценденції, піднесений образ людського і його гуманістичну гідність. Підміняючи їх цивільним культом особи й фетишизацією важкої добровільної та екстремальної рабської праці, він доходив до химерних заміщень, як-то до експонації псевдомумій в псевдозиккуратах. Агресивні секулярні режими забрали та спотворили не менше життів, ніж епохи релігійного насильства. Засадничі хиби й вади людської природи залишилися тими самими, а невичерпані етичні потенціали виявилися

чи нереалізованими на загальному рівні, чи викривленими до невпізнаваності.

Автентична наука, інтегрована в соціум, завжди обережна й помірковано агностична в судженнях. Сцієнтизм же постає справжнім фундаменталізмом радикального крила колонаукової та софістичної «касти». І йдеться не лише про брак трепету в об'єктивації суцього; він може проявлятися і в ентузіазмі новаторів (експериментаторів і першовідкривачів), проте виразно деформований підміною та збиттям елементарних пріоритетів.

Там, де сцієнтизм бачить перспективу легітимувати цілі та експерименти, не стримувані морально-етичними обов'язками, він, прикриваючись агностичним скепсисом, вдається до тотальної, абсурдної релятивізації, до визнання фіктивними інтегральних понять — таких, як безвідносне добро і зло. Заперечення загальнолюдських констант, спільних тенденцій і рис культурно-цивілізаційної динаміки тут довільне; йдеться суто про локальну зумовленість наріжних ідей і ситуативні змісти «соціальних контрактів між виживальниками». Релятивісти, керуючись самозаперечним принципом «усе відносне», відкидають сталі сутності речей та явищ. Заперечуючи необхідні самообмеження, будь-які дисгармонійні «здобутки науки» архаїзують соціальні зв'язки, обертають волю на сваволю, а прогрес — на прогресію розладу й деструктивного потенціалу, сприяючи відтворенню зла в багатоманітних проявах: соціальному (інституціоналізованому) й асоціальному, біогенному й антропогенному, екзистенційному (персональному). Така форма постхристиянської парадигми конструює антилюдські змісти та штучні картини світу, водночас критикуючи релігію за міфологічні аспекти: усупереч фактам, їх виставляють атавізмом, системою забобонів, спрощують до примітивного дуалізму тощо. Теологію через її примат догматики зводять до химерних спекулятивних гілок «схоластики», а принцип теолога Вільяма Оккама застосовують до самої метафізичної рефлексії. Навіть палкий теоцентризм таких вчених, як Ньютон, списують на «ірраціональний» пережиток і, мовляв, конформний «дух часу».

Найбільшим каменем спотикання в питаннях взаємин двох парадигм є «питання віри», а присутньо — засадничий та підставовий зміст поняття «віри». Сцієнтисти та деякі апологети релігійності прирівнюють її до «ірраціонального» акту, хоча навіть «сліпа» віра, якщо вона не забобонна, усе одно є актом прийняття цілком конкретного, сродного образу Абсолюту. Власне, що ж таке «віра»? Хіба не заснований на конкретному практичному знанні й умоглядному розумінні акт граничної метафізичної довіри до джерела всіх гарантів, який, окрім позірною «ірраціонального», має в собі чіткий та послідовний умовивід про існування, якого не здатен збагнути обмежений розум? Ще більш штучним постає конфлікт науки та релігії з огляду на християнсько-неоплатонічну містику «хмари незнання» або «заперечної здатності» Джона Кітса (таїна, прийняття якої не вимагає її «препарації»): містика та філософія трепетно споглядають царини непізнаного умоглядним чином, наука — не менш

трепетно освоює їх емпірично, а сцієнтизм намагається свавільно підкорити собі всі царини, ламаючи природний комплекс пріоритетів. Можна стверджувати, що саме сцієнтизм зухвало об'єктивує та інструменталізує науку в ідеологічно зумовлених цілях.

На останок зазначимо: межа між магістральною лінією комплексної культури інтердисциплінарних та інтерсуб'єктивних досліджень і її агресивною периферійною колонауковою «субкультурою» завжди динамічна та індивідуальна, як і аналогічні тенденції в релігійній царині.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

КИРИЛО СТЕПАНЯН

30 ГРУДНЯ 2022

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**